

„<...> neturėtumėm pamiršti, kad terminai yra daromi
ne vienai šiai dienai, kad jie pasiliks ir kitoms kartoms <...>.“

Mjr. J. M. Laurinaitis
„Mūsų žinynas“, 1924 m., Nr. 16

Lietuviškoji karybos terminija: būtinybė ar balastas?

Dr. Vidas Valskys,
Lietuvos kariuomenės Mokymo ir doktrinų valdybos
Doktrinų skyriaus vyriausiasis specialistas,
KAS Terminijos komisijos pirmininko pavaduotojas

Iš esmės kiekviena žmogaus veiklos sritis neįsivaizduojama be tam tikrų priemonių ir instrumentų, leidžiančių ne tik tai sričiai deramai funkcionuoti (tarkime, chirurgija sunkiai suvokiama be skalpelio, o artilerijai būtini pabūklai ir šaudmenys), bet ir ją apibūdinti, aprašyti, plėtoti. Vienas iš tokių mentalinių instrumentų yra **sąvoka** – minties raiškos vienetą daiktams ir reiškiniams bei jų svarbiausioms savybėms nusakyti. Sąvokos leidžia ne tik suprasti, įsivaizduoti, įsisąmoninti įvairias konkrečios mokslo, meno ar kitokios veiklos srities realijas, bet ir apčiuopti jų tarpusavio ryšius, atskleisti jų esmę. Kitaip sakant, sąvokų pažinimas sudaro galimybę įvairius dalykus ir reiškinius geriau perprasti, grupuoti, klasifikuoti, ieškoti panašumų ir skirtumų, išskirti jų esminius ir skiriamuosius požymius, taigi dalykinę sritį suvokti (ir ją vertinti) kaip tam tikrą sistemą, kurią, nelygu kokio sudėtingumo sritis, sudaro daugybė vienas su kitu įvairiais ryšiais ir aspektais susijusių elementų. Sąvokas žymintys žodžiai ir žodžių junginiai vadinami **terminais**, todėl **terminija**¹ yra kiekvienos dalykinės

¹ *Terminija*, t. y. terminų visuma, nepainiotina su *terminologija*, reiškiančia mokslą apie terminus. Anglų kalboje abi šios sąvokos reiškiamos tuo pačiu žodžiu *terminology*.

srities būtinas atributas. Kitaip tariant, terminija yra specialusis kurios nors srities žodynas (leksika). Mokslas, menas ar kita veiklos sritis ir terminija yra neatsiejami, glaudžiai susiję dalykai – jeigu egzistuoja koks mokslas, yra ir jo terminija, o jeigu nėra terminų, negalima kalbėti apie tos veiklos srities visavertiškumą. Galima teigti, kad „terminija yra profesinio bendravimo pagrindas, nes būtent terminais (ir jais reiškiamomis sąvokomis) reiškiamą *prasmę*“².

Viena iš dalykinių sričių neabejotinai laikytina karyba. Lietuvos kariuomenės doktrinoje „Vadovavimas“ karyba apibūdinama dvejopai: plačiąja prasme kaip „kariuomenės kūrimo, rengimo ir panaudojimo taikos, krizės ir karo metu, taip pat kitų ginkluotųjų pajėgų (sukarintų Lietuvos institucijų ir organizacijų) bei civilių paruošimo valstybės (ap)saugai, ginkluotai gynybai ir pilietiniam pasipriešinimui teorija ir praktika (mokslas ir menas)“ ir siaurąja prasme kaip „sistema, apimanti žinias ir gebėjimus (mokėjimus ir įgūdžius), kurių reikia visų tarnybos kategorijų kariams tinkamai vykdyti paskirtus uždavinius, funkcijas ir užduotis“³. Jeigu karybą pripažįstame kaip mokslą ir meną, kaip sistemą, kaip atskirą žmonių veiklos sritį, vadinasi, turime kalbėti ir apie karybos terminijos poreikį. Kariūnų ir karininkų, artileristų ir tankistų, pėstininkų ir karo inžinierių kalbėjimą ir minčių dėstymą iš kitų žmonių visų pirma išskiria specifinių karybos terminų vartojimas. Kitas klausimas – kokia kalba tie terminai reiškiami. Didžioji dauguma sąvokų į Lietuvos karių kalbinę apyvartą ateina iš anglų kalbos, ir tai visiškai suprantama – jau beveik 20 metų esame visateisiai NATO ir ES nariai, kartu su sąjungininkais ir partneriais dalyvaujame įvairiuose mokymuose, kursuose, pratybose, misijose, operacijose, taigi karybos terminija anglų kalba yra svarbus, neatsiejamas ir neišvengiamas Lietuvos karių profesinės veiklos elementas, laiduojantis veiksmingą bendradarbiavimą ir geresnę tarpusavio sąveiką. Bet ar galime apsiriboti tik angliškąja terminija? Ar ji visiškai atliepia mūsų poreikius? Ar nėra būtinybės turėti ir puoselėti karybos terminiją lietuvių kalba? O gal lietuviški karybos terminai yra tik

² Pukelis ir Smetona, „Švietimo sąvokos ‚competence‘ mikrosistemos darninimas“, 52.

³ „Vadovavimas“, 1–8.

kliuvinys, apsunkinantis susikalbėjimą ir tarpusavio supratimą?

Turėti ir plėtoti karybos terminiją lietuvių kalba svarbu dėl ke-
lių priežasčių. Visų pirma, be jos sudėtinga įsivaizduoti efektyvų
profesinį ugdymą ir karinį rengimą, kuris Lietuvoje (tiek Generolo
Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje, tiek kitose įstaigose ar
kursuose) turi būti vykdomas lietuvių kalba. Lietuviškai skelbia-
mi įsakymai, komandos, užduotys, rengiami bakalauro, magistro ir
kiti rašto darbai, skaitomos paskaitos, vedamos pratybos ir moky-
mai, tad lietuviška karybos terminija tampa svarbiu ugdymo turi-
nio komponentu ir leidžia užtikrinti veiksmingą, sklandžią, rezul-
tatyvią komunikaciją.

Lietuviškos karybos terminijos būtinybę sąlygoja terminologi-
jos darbe neretai taikomas funkcinio tikslingumo principas, kurio
esmė – „vertinant terminijos faktus reikia vadovautis tuo, kas tiks-
linga (t. y. priimtina, perspektyvu) visai visuomenei, o ne kuriai
nors vienai terminijos vartotojų grupei. Dar plačiau šnekant, gali-
ma pasakyti, kad norminant ir tvarkant kurios nors srities termi-
nus reikia paisyti visos kalbos interesų“⁴. Šio principo paisoma ir
reprezentacinėje valstybės terminų informacinėje sistemoje – Lie-
tuvos Respublikos terminų banke (<http://terminai.vlkk.lt/>), prie
kurio, kaip teigiama jo metodikoje, gali prisijungti ir duomenis
teikti įvairūs fiziniai bei juridiniai asmenys ir kuriuo gali „laisvai
naudotis ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje dirbantys įvairių sričių
specialistai“⁵. Greta kitų sričių terminų straipsnių Terminų banke
skelbiami ir įvairiuose karybos žodynuose (įskaitant „NATO ter-
minų ir apibrėžčių žodyną“ (AAP-06)), taip pat įstatymuose, įsa-
kymuose ir kituose teisės aktuose vartojami karybos terminai ir
jų apibrėžtys. Jeigu sunorminta karybos terminija Terminų ban-
ke nebūtų teikiama, bendrasis lietuviškosios terminijos paveikslas
būtų gerokai blankesnis, trūktinas, o krašto apsaugos ir gynybos
sritims nebūtų deramai atstovaujama. Kurti, tvarkyti ir puoselė-
ti karybos terminiją įpareigoja ir Lietuvos Respublikos terminų
banko įstatymo nuostatos, kuriomis vadovaujantis krašto apsaugos

⁴ Gaivenis, *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, 90.

⁵ Valstybinė lietuvių kalbos komisija, „Lietuvos Respublikos terminų banko metodika“.

ministro įsakymu sudaryta Krašto apsaugos sistemos (KAS) terminijos komisija, patvirtintas jos reglamentas ir Krašto apsaugos sistemos vadybos tvarkos aprašas, kuriame nustatyta karybos leidiniuose, žodynuose ir teisės aktų projektuose vartojamų karybos terminų straipsnių – Lietuvos Respublikos terminų banko ir (ar) KAS terminų bazės vienetų, kuriuos sudaro terminas, jo apibrėžtis, atitikmuo, santrumpa ir kiti duomenys – projektų rengimo, analizės, vertinimo, teikimo Valstybinei lietuvių kalbos komisijai ir jų kaupimo tvarka. Reikalavimai rengti ir skelbti karybos terminus lietuvių kalba suformuluoti ir Karybos srities standartizacijos tvarkos aprašo (patvirtinto krašto apsaugos ministro 2022 m. liepos 1 d. įsakymu) 5-ajame straipsnyje. Lietuviškoji terminija, be kita ko, reikalinga ir tarpinstituciniam bendradarbiavimui užtikrinti, ypač vykdant įvairias taikos meto užduotis, valdant ekstremalias situacijas, reaguojant į krizes ir kitais atvejais.

Karybos terminai – viena svarbiausių karinės minties raiškos ir plėtotės priemonių, jie leidžia kalbamąjį turinį perteikti standartizuotai, nuosekliai ir tiksliai, siekiant tas pačias sąvokas vadinti ir interpretuoti vienodai, sutartinai, kiek įmanoma vengiant terminų variantiškumo ir daugiareikšmiškumo. Prie savitos Lietuvos karinės minties vystymo ir sykiu lietuviškų karybos terminų diegimo prisideda ir Lietuvos kariuomenės doktrinos, taktikos vadovėliai ir kiti leidiniai, taip pat karinė žiniasklaida (ne išimtis ir tarpukariu leistas bei dabar atkuriamas „Mūsų žinynas“). Lietuviški karybos terminai – neatsiejama nacionalinės teisėkūros dalis: jų gausu įstatymuose (pvz., Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatyme), įsakymuose ir kituose krašto apsaugą, nacionalinį saugumą ir susijusias sritis reglamentuojančiuose teisės aktuose, kai kuriuose iš jų sąvokos ir jų apibrėžtys pateikiamos atskiruose straipsniuose ar skyriuose.

Lietuviškosios karybos terminijos reikmę liudija ir tas faktas, kad jos kūrimas buvo svarbus atkuriamos Lietuvos kariuomenės veiklos baras. Jau 1918 m. pabaigoje, dar nesant Apsaugos ministerijos štabo, įkuriami Literatūros komisija, kurios vienas pirmųjų darbų – svarstyti ir nustatyti pėstininkų rikiuotės komandas ir

terminus. Vėliau buvo imtasi įgulos tarnybos, artilerijos, šaudybos ir kitų karybos sričių lietuviškosios terminijos. 1919 m. jau išėjo „Kariškas lietuviškai-rusiškas ir rusiškai-lietuviškas žodynelis“, kuriame pateikta apie 1500 terminų⁶. 1921 m. įsteigiama Krašto apsaugos ministerijos Terminologijos komisija ir pagalbinės specialiosios komisijos, kurių darbo rezultatas išpūdingas – iki 1923 m. buvo patvirtinta ir karinėje spaudoje („Mūsų žinyne“ ir kt.) paskelbta per 2200 aviacijos, artilerijos ir kitų karybos sričių terminų⁷, ši veikla buvo tęsiama iki pat Lietuvos okupacijos. Tarpukariu radosi (ar buvo atgaivinta), sėkmingai prigijo ir iki šiol tebevartojama nemažai įvairias karybos sąvokas žyminčių terminų, pvz., *kariūnas, perlėkis, užtaisas* ir daugybė kitų.

Pasak vieno lietuviškosios karybos terminijos kūrėjų ir Lietuvos kariuomenės terminologinės veiklos įkvėpėjų, ilgamečio Krašto apsaugos ministerijos Terminologijos komisijos pirmininko mjr. Jono Martyno Laurinaičio, „karinė sritis tautos kalbą turtina. Bet tautos karinė kūryba ir kartu jos bendrinės kalbos turtinimas tegali eiti tautoje, kuri turi savo kariuomenę“⁸, tad plėtodami karybos terminiją, vartodami ją savo kasdienėje profesinėje veikloje prisidedame prie „karinės kūrybos“ plėtotės, karinės minties raidos, Lietuvos kariuomenės tautinės tapatybės stiprinimo. Viena „Mūsų žinyno“ programinių nuostatų, suformuluotų šio žurnalo pirmojo numerio pradžios žodyje, skambėjo taip: „Valstybę palaiko armija, bet armija negali sėkmingai kautis su priešais, jei stoka tautinio susipratimo, kultūros, mokslo.“⁹ Norėtusi tikėtis, kad šių aspiracijų sieks ir atnaujinamas „Mūsų žinynas“, o jame skelbiami tekstai ir kita medžiaga taps palankia savitos karinės minties reiškimosi ir lietuviškosios karybos terminijos diegimo bei įtvirtinimo terpe.

⁶ Pagal: Ažubalis, Kazlauskaitė-Merkelienė ir Builienė, *Valstybinė kalba Lietuvos kariuomenėje*, 16–17.

⁷ Ažubalis, Kazlauskaitė-Merkelienė ir Builienė, 20.

⁸ Laurinaitis, „Karinės kalbos brendimas“, 235.

⁹ „Prakalba“, 3.

Bibliografija

Ažubalis, Algirdas, Rolanda Kazlauskaitė-Merkelienė ir Diana Builienė. *Valstybinė kalba Lietuvos kariuomenėje (1918–1940 m.)*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2010.

Gaivenis, Kazimieras. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.

Laurinaitis, Jonas Martynas. „Karinės kalbos brendimas“. *Karys*, nr. 10 (1938 m.).

„Prakalba“. *Mūsų žinynas*, nr. 1 (1921 m.).

Pukelis, Kęstutis, ir Antanas Smetona. „Švietimo sąvokos ‚competence‘ mikrosistemos darninimas“. *The Quality of Higher Education* 9 (2012 m.): 50–74. <https://doi.org/10.7220/2345-0258.9.2>.

„Vadovavimas“. Vilnius: LK Mokymo ir doktrinų valdyba, 2018.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija. „Lietuvos Respublikos terminų banko metodika“, 2004 m. vasario 2 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.227266/asr>.